

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-4-68-94>

УДК 343.163

Пшенічнова З.І.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ВІДМОВА ПРОКУРОРА ВІД ПІДТРИМАННЯ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПИТАННЯ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню проблем визначення поняття відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення у суді першої інстанції. На основі загальнодоступних джерел розглянуто наукові праці видатних вітчизняних вчених. Проаналізовано конкретні причини які приводять прокурора до прийняття рішення про відмову від публічного обвинувачення. У статті викладено авторське бачення окремих питань відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення у кримінальному процесуальному праві України. Висловлена авторська позиція стосовно наявних на сьогодні спірних питань доктринального і прикладного характеру. Запропоноване власне бачення вирішення існуючих проблем, шляхом комплексного вирішення всіх процедурних і організаційних проблем, що допоможе повною мірою використати позитивні можливості відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення, а отже, виконувати функції і завдання, покладені на нього на відповідному рівні.

Ключові слова: кримінальне провадження, повноваження прокурора, публічне обвинувачення, відмова прокурора від підтримання публічного обвинувачення, прокурор у суді першої інстанції.

Pshenichnova Zlata

Yaroslav Mudry National Law University

REFUSAL OF THE PROSECUTOR FOR SUPPORT THE PUBLIC PROSECUTION: THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES

Summary. The article is devoted to the research of problems of definition of the notion of refusal of the prosecutor for support the public prosecution in the court of first instance. On the basis of public sources, the scientific works of prominent Ukrainian scientists are considered. On the basis of the current state of affairs, theoretical achievements and court practice, characterized status with the failure, defined the power of ensuring the rights and interests of the interests of the people in this situation. The article contains an analysis of one of the most important functions of the Office of Public Prosecutor, which is inherent in modern legal systems of modernity - maintenance of state prosecution in court and to change prosocial status of the subordinate in such a case. Legal implications for prosecution and persecution. The work is addressed to law students, practicing lawyers, theoreticians, as well as the broader range of organizations and activists of the law enforcement movement. The specific reasons that lead the prosecutor to the decision to refuse a public prosecution are analyzed. The article describes the author's view of individual issues of the refusal of the prosecutor for support the public prosecution in the criminal procedural law of Ukraine. Position about matters of doctrine and practice was expressed by author. It is offered a comprehensive solution to all procedural and organizational problems that cause the prosecutors to refuse to support the state prosecution, which will help to fully utilize the positive possibilities of the prosecutor's refusal to accuse the state, and, therefore, to perform the functions and tasks assigned to him at the appropriate level. By that time, the rules of law regarding the refusal of the prosecutor to maintain a public prosecution can be considered as virtually null and void.

Keywords: criminal proceedings, powers of the prosecutor, public prosecution, refusal of the prosecutor for support the public prosecution, prosecutor in trial court.

Постановка проблеми. Питання відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення в судовому провадженні обговорюється в юридичній науці доволі давно. Не зважаючи на міцне укорінення даного правового інституту у свідомості науковців і практиків, юридична логічність і правова виправданість його існування на сьогодні піддається обґрунтованій критиці з боку доволі авторитетних процесуалістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значним внеском у дослідженні сутності такого явища, як відмова прокурора від публічного обвинувачення і проблем, які виникають у зв'язку з реалізацією даного правового інституту, стали праці таких вітчизняних науковців: М.І. Грушевської, В.С. Зеленецького, П.М. Каркача, А.В. Лапкіна, В.Т. Маляренко, Н.О. Турман.

Мета статті. Метою цієї роботи є окреслення науково обґрунтованих дефініцій поняття відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення, визначення процесуальної природи даного правового інституту і причин, які приводять до прийняття рішення про відмову, а також з'ясування право це чи обов'язок для прокурора.

Виклад основного матеріалу. Прокурор – це фундатор кримінального провадження: на досудових стадіях він виступає його процесуальним керівником, а на судових – підтримує публічне обвинувачення, сприяючи суду, який є незалежним і неупередженим арбітром, у вирішенні справи. Статтею 22 ЗУ «Про прокуратуру» передбачено, що прокурор підтримує державне обвинувачення в судовому провадженні щодо кримінальних правопорушень, користуючись при цьому правами й виконуючи обов'язки, передбачені КПК України [2].

Законодавець у статтях 338–340 КПК України достатньо чітко розмежує ситуації зміни прокурором обвинувачення, висунення додаткового обвинувачення і відмови від підтримання

ня обвинувачення. У кожній з них є самостійні підстави та процесуальні наслідки. Об'єднує всі ці ситуації те, що вони належать до випадків корегування правової позиції прокурора в суді першої інстанції [5].

Від вміння прокурорів належним чином підтримувати публічне обвинувачення в суді, а в необхідних випадках відмовитись від обвинувачення, залежить рівень демократії нашої державі та рівень захисту життя, здоров'я, честі і гідності громадян українського суспільства. Застосування даного правового інституту на практиці є надзвичайно рідкісним явищем.

У науковій юридичній літературі відмову прокурора від підтримання публічного обвинувачення розглядають з різних позицій: як елемент функції підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; як інститут кримінального процесуального права; як кримінально-процесуальний акт; як процесуальне повноваження прокурора.

М.І. Грушевська вказує, що відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення – це різновид зміни правової позиції прокурора у суді першої інстанції, який передбачає заперечення прокурором обґрунтованості державного обвинувачення і припинення прокурором обвинувальної діяльності проти обвинуваченого, наслідками якого є закриття кримінального провадження судом або набуття ним статусу приватного залежно від процесуальної позиції потерпілого [1, с. 100].

Н.О. Турман наводить наступне визначення відмови прокурора від обвинувачення: це активна діяльність (заява) прокурора, яка в подальшому виражається у формі мотивованої постанови (де зазначаються причини та мотиви неможливості підтримання державного обвинувачення) адресованої суду, в якій прокурор виражає незгоду з обвинуваченням інкримінованим конкретній особі, фактично припиняючи продовження обвинувальної діяльності проти даної особи [9, с. 919].

У своїй науковій праці А.В. Лапкін вказує, що в основі ряду доктринальних визначень лежить така сутнісна ознака відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення, як припинення прокурором обвинувальної діяльності проти обвинуваченого (підсудного). У свою чергу він зазначає, що відмова прокурора від публічного обвинувачення – це повне або часткове заперечення прокурором обґрунтованості державного обвинувачення, оформлене у вигляді мотивованої постанови, зверненої до суду, в результаті якого прокурор припиняє обвинувальну діяльність проти підсудного, а суд – закриває справу, якщо проти цього не заперечує потерпілий [7, с. 97].

У ст. 340 КПК України зазначено, що у випадку, коли в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що висунуте особі обвинувачення не підтверджується, він повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення та викласти мотиви відмови у своїй постанові, яка долучається до матеріалів кримінального провадження. Копія постанови надається обвинуваченому, його захисникові, потерпілому, його представникові й законним представникам, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження [5].

Законом передбачено процесуальний порядок оформлення рішення прокурора про відмову від підтримання публічного обвинувачення, що включає такі елементи: погодження прокурором рішення про відмову від підтримання публічного обвинувачення з прокурором вищого рівня; складання прокурором постанови про відмову від підтримання публічного обвинувачення з викладенням мотивів відмови і надання її суду; роз'яснення головному потерпілому його права підтримувати обвинувачення в суді у разі відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення; здійснення кримінального провадження за відповідним обвинуваченням за процедурою приватного обвинувачення [6, с. 105–106].

Об'єктивний аспект відмови прокурора від публічного обвинувачення полягає у встановленні під час судового слідства фактів, які не можуть бути доказами винності підсудного, тобто встановлюють обставини, що виключають провадження по кримінальній справі. Аналогічні аспекти виявляються і при зміні обвинувачення, якщо в обвинувальному акті зі зміненним обвинуваченням ставиться питання про застосування закону, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення. Такої ж думки дотримуються і вчені Національної академії прокуратури України, стверджуючи, що «зменшення початкового обсягу обвинувачення по своїй суті і є частковою відмовою від обвинувачення» [8, с. 31].

Суб'єктивний аспект відмови від обвинувачення пов'язаний з аналізом матеріалів справи, доказів, що досліджені під час судового слідства. У процесі вивчення нових обставин, їх оцінки й узагальнення змінюється внутрішнє, суб'єктивне переконання публічного обвинувача.

Проблемним у визначенні процесуальної природи відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення є з'ясування питання: цей правовий інститут – право чи обов'язок для прокурора? З одного боку, ч. 1 ст. 340 КПК України вказує на те, що за відповідних підстав прокурор «повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення», що однозначно вказує на те, що це обов'язок прокурора. З іншого боку, випадки відмови є настільки рідкісними, що дозволяють вести мову про систематичне невиконання публічними обвинувачами вказаного обов'язку. Отже, формально це є процесуальним обов'язком прокурора, однак правові механізми забезпечення його виконання відсутні, що призводить до продовження підтримання обвинувачення аж до ухвалення судом виправдувального вироку. Можливими засобами забезпечення належного виконання даного обов'язку є підвищення рівня правової свідомості, а також напрацювання практики притягнення прокурорів до дисциплінарної відповідальності, де підставою притягнення є не факт обґрунтованої відмови від підтримання публічного обвинувачення, а, навпаки, випадок, коли прокурор за наявності для цього підстав не прийняв відповідне рішення.

Необхідно враховувати, що до рішення про відмову від підтримання публічного обвинувачення прокурора приводять конкретні причини, а саме: 1) невірна оцінка доказів, зібраних під

час досудового слідства; 2) виявлення під час судового розгляду якісно нових обставин, які «зламали» всю систему обвинувачення; 3) виявлення фактів грубих порушень закону на досудовому слідстві. Всі ці причини вказують на зміни у фактичних обставинах справи і впливають із недоліків чи прорахунків, які мали місце на досудовому слідстві. В певних випадках це ставить питання про компетентність і відповідальність слідчого та прокурора-процесуального керівника досудовим розслідуванням [1, с. 102].

Відмова прокурора від підтримання публічно-го обвинувачення означає, що прокурор дійшов висновку про невинуватість особи, про те, що обвинувачений має бути виправданий. Отже, вона можлива лише за наступних підстав: а) коли не встановлено події злочину; б) коли у діянні підсудного немає складу злочину; в) коли не доведено участі підсудного у вчиненні злочину. В жодних інших ситуаціях відмова прокурора не має місця. Це означає, що зазначені дії прокурора фактично повинні відбуватися в усіх ситуаціях, коли виявляються підстави для ухвалення виправдувального вироку.

Також важливим є розуміння, що у разі згоди потерпілого самостійно підтримувати обвинувачення, у процесуальному сенсі змінюється лише суб'єкт, який продовжує підтримувати раніше висунуте обвинувачення в суді. Потерпілий у силу його процесуального статусу не має повноважень, нада-

них кримінально-процесуальним законом прокурору, і тому не може повноцінно замінити прокурора в підтриманні обвинувачення в суді [4, с. 99].

Відмова прокурора від обвинувачення спричиняє припинення функції підтримання публічного обвинувачення. Відповідно, відмова потерпілого, а у випадках, передбачених КПК України, його представника від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Варто звернути увагу на те, що на відміну від відмови прокурора від підтримання обвинувачення, відмова потерпілого може бути й пасивною (у випадку неявки без поважних причин в судові засідання потерпілого у справах приватного обвинувачення).

Висновки з даного дослідження. Висловлена у важливому і відповідальному процесуальному документі прокурора – постанові, відмова останнього від підтримання публічного обвинувачення запобігає розвитку публічної, від імені держави, обвинувальної діяльності і виступає специфічним правовим засобом самоусунення прокурора від здійснення функції обвинувачення. Лише комплексне вирішення всіх процесуальних та організаційних проблем у сфері застосування прокурорами повноваження відмовлятися від підтримання публічного обвинувачення, дасть змогу на належному рівні виконувати покладені на прокуратуру функції і завдання.

Список літератури:

1. Грушевська М.І. Поняття та загальна характеристика відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 3. Т. 2. С. 100–104.
2. Закон України «Про прокуратуру». 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 09.04.2019).
3. Каркач П.М., Лапкін А.В. Проблемні аспекти участі потерпілого у кримінальному процесі при відмові прокурора від державного обвинувачення. *Вісник Академії прокуратури України*. 2007. Вип. 3. С. 83–84.
4. Крайнікова А.В. Правова генеза підтримання обвинувачення в суді й суб'єкти її реалізації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки*. 2015. Вип. 6(3). С. 97–100. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/3507/1/24.pdf> (дата звернення: 11.04.2019).
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. 2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 09.04.2019).
6. Лапкін А.В. Проблеми застосування інституту відмови прокурора від публічного обвинувачення за аналогією. *Юрист України*. 2018. Вип. 2. С. 100–110.
7. Лапкін А.В. Роль прокурора в забезпеченні прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному судочинстві України : монографія / за ред. М.В. Руденка, Г.К. Кожевнікова. Харків : Право, 2012. 264 с.
8. Смокович Ю.П. Повноваження прокурора в кримінальному провадженні щодо зміни меж судового розгляду в суді першої інстанції : Методичні рекомендації. *Національна академія прокуратури України*. 2015. С. 42.
9. Турман Н.О. Науково-правове обґрунтування видів відмови прокурора від обвинувачення та проблеми застосування. *Форум права*. 2012. Вип. 4. С. 919–924. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2012-4/12tnotpz.pdf> (дата звернення: 10.04.2019).

References:

1. Hrushevska M.I. (2016). Poniattia ta zahalna kharakterystyka vidmovy prokurora vid pidtrymannia derzhavnoho obvynuvachennia [The concept and general characteristics of the refusal of the prosecutor to support the state prosecution]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriiia «Yurydychni nauky»*, vol. 3, pp. 100–104.
2. Zakon Ukrainy «Pro prokuraturu» (2015) [Law of Ukraine «On Prosecutor's Office»] (electronic resource). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (accessed 9 April 2019).
3. Karkach P.M., Lapkin A.V. (2007). Problemni aspekty uchasti poterpiloho u kryminalnomu protsesi pry vidmovi prokurora vid derzhavnoho obvynuvachennia [Problematic aspects of participation of the victim in a criminal proceeding with the prosecutor's refusal to state prosecution]. *Visnyk Akademii prokuratury Ukrainy*, vol. 3, pp. 83–84.
4. Krainikova A.V. (2015). Pravova heneza pidtrymannia obvynuvachennia v sudi y subiekty yii realizatsii [Legal genesis of the prosecution in court and the subjects of its realization]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu* (electronic journal), vol. 6(3), pp. 97–100. URL: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/3507/1/24.pdf> (accessed 11 April 2019).
5. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy (2013). [The Criminal Procedural Code of Ukraine] (electronic resource). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (accessed 9 April 2019).

6. Lapkin A.V. (2018). Problemy zastosuvannya instytutu vidmovy prokurora vid publichnoho obvynuvachennia za analohiieiu [Problems of using the institute to refuse the public prosecutor from public prosecution by analogy]. *Yuryst Ukrainy*, vol. 2, pp. 100–110.
7. Lapkin A.V. (2012). Rol prokurora v zabezpechenni prav i zakonnykh interesiv poterpiloho u kryriminalnomu sudochynstvi Ukrainy [The role of the prosecutor in ensuring the rights and legitimate interests of the victim in criminal proceedings in Ukraine]. *Pravo*, 264 p.
8. Smokovych Yu.P. (2015). Povnovazhennia prokurora v kryriminalnomu provadzhenni shchodo zminy mezh sudovoho rozghliadu v sudi pershoi instantsii : Metodychni rekomendatsii [The powers of the prosecutor in criminal proceedings to change the limits of trial in the court of first instance: Methodical recommendations]. *Natsionalna akademiia prokuratury Ukrainy*, 42 p.
9. Turman N.O. (2012). Naukovo-pravove obgruntuvannia vydiv vidmovy prokurora vid obvynuvachennia ta problemy zastosuvannya [The scientific substantiation of the types of prosecutor's refusal to prosecute and problems of application]. *Forum prava [Law of rights]* (electronic journal), vol. 4, pp. 919–924. URL: <http://arhive.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2012-4/12tnotpz.pdf>. (accessed 10 April 2019).